

Ortaoyunu ve Karagöz Metinlerinde Kullanılan İlençler, Sitem Sözleri, Aşağılamalar

Çiğdem Kılıç*

Söz Komiğinde Sözcüklerin Etkisi

Halkımızın eğlence yaşamında önemli bir yeri olan Ortaoyunu ve Karagöz, bir gösteri sanatı olarak gülmece / mizah anlayışımızı, kurgusuyla, hareket ve söz komiğiyle yüzyıllardır çok etkilemiştir. Özellikle Antik dönemden beri komedyada komik olanın temel kaynağı olan söz ve hareket komiğinin sağlanmasında¹ temel bir öge olan bilerek yanlış anlamının yanında açık saçık sözlerin ve hareketlerin kullanımında kimi zaman erotik / pornografik yansımalar görülse de geleneksel tiyatromuzun oyun dilinde kullanılan küfürlerin, olumsuz sözlerin, sitemlerin, ilençlerin, aşağılamaların, söz komiğini oluşturmada önemli bir işlev yüklendiğini hepimiz biliyoruz.²

Karagöz ve Ortaoyunu metinlerini incelediğimizde, özellikle, Karagöz'ün diliyle bütünlenen, halkın anlık kızgınlıklarını, öfkelerini dile getiren, ilençlerin, sitemlerin, aşağılamaların, küfürlerin vb. söz gruplarının, hemen hemen tamamının benzer sözcüklerden oluştuğu ve kimi komik benzetmelerle, söz oyunları ile dolu olduğu örneklerimizde kolayca anlaşılacaktır. Dilimizin zenginliğinin tipik bir göstergesi olan, Karagöz'ün ya da Kavuklu'nun dilinde, söz komiğini yaratan söz sanatlarıyla süslenmiş söz grupları, halkımızın bilinçaltının dışavurumu olurken anlamsal çağrışımlarla da küfürlerden ilençlere, yığınla söz, siyasal bir taşlama ve boşalma aracı olarak kullanılmış, eğlenerek dışa yansıyan duygular, kahkahalarla bütünleşirken toplumsal eleştiri dozu da padişahın vezirlere, kadından bütün yöneticilere, hırsıza, uğursuza yönelik yapılan sert eleştirinin hemen herkesçe benimsenmesini sağlamıştır. Sevinçten öfkeye, korkudan nefrete, Türkçenin bugüne değin pek işlenmeyen, halkımızın bilinçaltının da aktarımı olan bu söz gruplarının dilimizin anlatım

* Dr. Çiğdem Kılıç, Yaşar Üniversitesi İletişim Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü Öğretim Görevlisi, İzmir.

¹ Moissej Kagan, *Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat*, Çev. A. Çalışlar, Altın Kitaplar, İstanbul 1982, s. 180-194; Sevda Şener, *Yaşamın Kırılma Noktasında Dram Sanatı*, Yapı Kredi Bankası yayınları, İstanbul 1997, s. 124-143.

² Metin And, *Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu*, Türkiye İş Bankası yayınları, Ankara 1977, s. 327-355.

olanaklarının ve sözcüklerimizin, deyimlerimizin kullanım zenginliğinin kanıtlarıdır ve bu yazıda geçen örnekler anlambilimsel, kökenbilimsel değere sahiptir.

Karagöz Metinlerinde Kullanılan Sitem Sözleri, Aşağılamalar ve İlençler

Genel olarak Karagöz oyunlarında, oyunun komik kişisi olarak görülen Karagöz’ün, Ortaoyunu’nda ise Kavuklu’nun, oyunlarda ilenç sözlerini, aşağılamaları, benzeri söz gruplarını en çok kullanan, söyleyen oyun kişileri olduğu görülmektedir. Özellikle söz oyunları ile yapılan komikliklerdeki aşağılama ya da ilenç sözlerine bolca baş vurulduğunu kolayca örnekleyebiliriz. Örneğin; “*köpeoğlu, koca tokmak sensin, semerden bozma kaltak, seni gidi alçak, yüksek, orta kat herif seni* vb. sözler, Karagözce çarpıtılarak, bilerek yanlış anlaşılacak komiklik için, hem de Karagöz’ün karşısındaki insana söyleyeceğinden geri kalmayacağı gerçeğini kanıtlamak için sık sık kullanılmaktadır.

Karagöz’ün kullandığı, aşağılamaları, ilençleri burada yineleyecek olursak; “*Bok oğlu bok*”,³ *Vay babanın aşığına* (Bir çok oyunda bu sözün kullanıldığını görüyoruz.), *Ananı eşekler kovalaya, Vay anasını sattığının herifi!*, *Oğlan pezevengi, Vay pişkin pezevenk vay, Hay kulağına kurşun aksın, Hay zevzek köpoğlu, Hay aklınla tepe aşağı gel, zırzop kerata!, İtibarına köpek sıçsın!*,⁴ *Def ol şuradan, işkembe suratlı! Vay fitne kutusu herif vay!*, *Hay gözünün bebeği çıksın, herif!*, *Hay bunu yapan herifin iki gözü kör olsun!*, *Seni gidi idare fitili, mum bacaklı herif seni!*, *Hay meczup köpek hay, Vay kuyu çengeli kıyafetli herif, Ne zannettin, a zırtakoz?, Dilini eşekarıları soksun, Pazar iti.. bekar biti, zırtaboz, Kahbe nalları...*

Karagöz, tartışma yokken bile, laf arasında sevmediği insanlara bu tür laflar söyler: *KARAGÖZ- Sen karışma, eblemçüş beyim!*⁵ *A hıyânet köpoğlu!*, *Vay anasını sattığının herifi vay!*, *Keçi suratlı!..* şeklinde uzayıp giden bir liste oluşturabiliriz.

Yine hemen her oyunun başlangıç kısmında, Karagöz’ün, Hacivat’ın tüm sözlerini çarpittiği, yanlış anlayıp ona kızarak, onu aşağıladığı, beddua ettiği görülür. Örneğin, *Ters Evlenme* oyununda, *Muhavere*’de;

“**HACİVAT-** Üşekâ Karagöz!

KARAGÖZ- Üşeka babandır!”⁶ diyerek birbirlerine söylenerek oyuna başlarlar.

³ Cevdet Kudret, *Karagöz*, C. 3, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1992, s. 137.

⁴ *age.*, s. 69.

⁵ *age.*, s. 90.

⁶ *age.*, s. 277.

Bununla birlikte özellikle Bitiş bölümünde Karagöz yine Hacivat’ın iyi niyetle söylediği tüm sözleri yanlış anlayarak ya da bilerek ve isteyerek çarpıtmakta ve Hacivat’a ilençlerde bulunmaktadır. Bu ilençler, aşağılamalar aynı zamanda da komik ögeyi ortaya çıkaran söz komiklikleri olarak da karşımıza çıkarlar. Örneğin, *Ağalık* oyununun bitiş kısmında;

“HACİVAT- *İyi misin Karagöz? Geçmiş ola!*

KARAGÖZ- *Müteveffa kargalar gözünü oya! (vurur)”*

Karagöz’ün vurması üzerine Hacivat; *“Karagöz elin ayağın kırılınsın, yiyecek ekmek bulama”* gibi halk dilinde çok kullanılan bedduaları sıralar.⁷ Bu durum aynı zamanda halkın içinden çıkmış, halkı güldüren bu gösteri sanatının, halk diline ve kültürüne olan yakınlığının göstergesi olması bakımından da önemlidir. Yine bir oyunda;

“HACİVAT- *Ey Karagöz, geçmiş ola!*

KARAGÖZ- *(Vurur) Sinsilesini sansar boğa!⁸ diye karşılık vermektedir.*

Karagöz’ün ilençlerinden nasibini alan ya da onun tarafından aşağılanan elbette sadece Hacivat değildir. Karagöz’ün karşısındaki hemen hemen tüm oyun kişileri bu aşağılanmalara uğrarlar. Ama özellikle bir kişi vardır ki Karagöz onunla karşılıklı çekişmeden duramaz. Bu kişi, Karagöz’ün karısıdır.

Karagöz’le karısı, hemen hiç anlaşamazlar. Karagöz’ün karısı, dırdırcı, kocasının para sıkıntısına bakmadan aşırı isteklerde bulunan, kocasına *“herif”, “ağzını yırtarım”, “kafanı, gözünü patlatırım”, “murdar”, “musibet herif”, “kaç paralık herifsin”* diye seslenen ağzı bozuk, kocasına saygısı olmayan bir kadındır. Aynı şekilde Karagöz de karısına bu tür çirkin sözler söyler. Birbirlerine pek saygıları yoktur.⁹

Oyunlardaki karşılıklı ilençler, kimi zaman küfürlü sözlere kadar uzansa da bu tartışmalar, komik ögeyi oluşturan çekişmelerden biri olmaktadır. Karagöz’ün karısı, özellikle Karagöz’e çok kızdığında, onu aşağılamaktan ve beddualar etmekten geri kalmaz: *Büyük Evlenme* oyununda Karagöz’ün karısı, onu eve almaz ve tartışma başlar: **“KARAGÖZ’ÜN KARISI-** *Ömrün günün kararsın! Benim adım yok mu?”* diye kocasına söylenmeye başlar. Kadın, kendisine “karı” denmesinden, Karagöz de “herif” denmesinden rahatsızdır. Bu sözleri hakaret olarak algırlar. Oysa, “herif” ve “karı”, ikisinin de en çok kullandığı sözlerdir.

⁷ *age.*, s. 137.

⁸ *age.*, s. 93. (Fakat bu iki bitiş sözüne bir çok oyunda aynen bu şekliyle rastlamaktayız.)

⁹ Çiğdem Kılıç, *Geleneksel Türk Tiyatrosunda Zenneler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 101- 102.

Karagöz’de, sadece Karagöz’ün karısı değil, kadın kahraman olarak birkaç oyun dışında, zennelerin de birbirlerine ve Karagöz’e, hakarete varan olumsuz sözleri rahatça söylediklerini, birbirlerini aşağıladıklarını görürüz. Örneğin, “*A kaz kafalı kocacığım*”, *El arı düşman gayreti*, *Kör ol musibet herif*, *Herif sus! Şimdi ağzını yırtarım*, *Kaç paralık herifsin*, *Senin ciğerin kaç para eder*, *Haydi çok dırlanma*, *mundar musibet herif*.

Bu örnekler, aşağılamaların, ilençlerin sadece bir kaçıdır. Özellikle, *Şairlik* oyununda Karagöz’ün ve karısının konuşmaları, aşağılamanın, ilenmenin, söz komiğini sağlamadaki yerini göstermesi açısından güzel bir örnektir :

“KARAGÖZ’ÜN KARISI- (...) *Senin gibi koca, saçımın telinden çok. Elinden geleni ardına koyma, şebele maymunu herif!*

KARAGÖZ- *Şebele maymunu sensin, düzgün kuklası karı!*

KARAGÖZ’ÜN KARISI- *Ömrün günün kararsın sümüklü herif!*

KARAGÖZ- *Ulan çok kabarma, teneşir horozu kaltak!*

KARAGÖZ’ÜN KARISI- *Haydi şuradan, kırk ev kedisi, leş yiyici çaylak!*

KARAGÖZ- *Çok dırlanma mundar, musibet!*

KARAGÖZ’ÜN KARISI- *Musibet de sensin, mundar da sensin, çöplük kargası herif!*”¹⁰

Bu örneğe dikkat ettiğimizde, her söz bitişine, uyaklı olarak başka bir aşağılama sözünün getirilmeye çalışıldığını görürüz. Burada amacın sadece aşağılama olmaktan çok, olabildiğince söz oyunuyla, gülünçlüğü sağlamayı, komiği arttırmayı amaçladığı ortaya çıkmaktadır.

Burada dikkatimizi çeken başka bir konuda; kadınların oyunlarda çok rahat bir biçimde, bu küfürlü sözlere başvurabilmeleridir. Özellikle Karagöz’ün karısının ağzının bozukluğunu yansıtan diyalog örneklerine bakarak kadınların çok rahat konuştuklarını şaşkınlıkla görüyoruz. Hatta erotik / pornografik özellikli dil, kadın erkek sohbetlerinde kendini kimi zaman aşağılama ya da küfür olarak göstermektedir.

Karagöz’ün de karısını, oldukça aşağılayan, ahlakça çok düşük gösteren sözcükler söylemekten çekinmediği oyunlar vardır. Tüm oyun boyunca karısına bu sözleri söylemekten çekinmez. *Çeşme*¹¹ oyununu özellikle örnek olarak gösterebiliriz.

Karagöz, diğer oyun kişileriyle, özellikle şivesi farklı olan tipleri sürekli yanlış anlayarak ya da onlara kızarak ilençlerde bulunur, onları kimi zaman küfürlü sözlerle

¹⁰ Kudret, *age.*, s. 138.

¹¹ Cevdet Kudret, *Karagöz*, C. 2, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1969, s. 10- 47.

aşağular. Karagöz bunu yaparken karşısındaki kişiler de ona bu şekilde yanıt vermekten çekinmezler. Kimi zaman da bu karşılıklı atışmalara küfürlü sözler de karışır. Bu ilençten çok karşı tarafı aşağılama, onu kızdırmaya çalışmaya varan bir noktaya gelir. Örneğin, *Şairlik* oyununda, Kayserilinin kimi zaman küfre varan sözleri buna bir örnektir. Yine, Yahudi'nin; “*Vay kademsiz oğlu kademsiz*”, “*Çelebi; Ulan erzel köpek, sesini kes, şimdi ağzını burnunu tersine çeviririm!.. Tuu*” “*Bakkal'm; Ocağı batası!*”, Laz'm; *Gözünü patlaturum! Adam ol çöpek!*” sözleri gibi. Yine *Abdal Bekçi* oyununda;

ÇELEBİ- *Nasıl edeceğiz?Çenen tutulsun!*

KARAGÖZ- *Senin tutulsun, koca tayıncı! (tayıncı: puşt)*

ÇELEBİ- *(Usul usul Zenne'nin evine gelir.) Kimse bakıyor mu acaba?*

KARAGÖZ- *(Öksürür) Öhö, öhö!*

ÇELEBİ- *Vay müsteski herif, geber! (müsteskî: vücudu su toplamış)*

KARAGÖZ- *Sen geber, inek!*¹²

Aşçılık oyununda; Karagöz ve aşçı, karşılıklı konuşmaya başlarken, yine oyundaki yanlış anlamalar nedeniyle ve kızgınlıkla aşçı da söylenir:

“KARAGÖZ- *Hacivat'ın söylediği herif bu olacak. – Merhaba gözüm!*

AŞÇI- *Göziin çıksın!*

KARAGÖZ- *Merhaba, ciğerim!*

AŞÇI- *Ciğerini köpekler dalasun!*”¹³

Bu sözler aynı zamanda halkın kullandığı ilenç sözleridir. Bir acı, kızgınlık anında halkın ilençte bulunarak söylediği bu sözler, gölge oyununa ya da ortaoyununa geldiğinde tiplerin ve söylenişin etkisiyle komik bir anlam da kazanırlar.

Yine *Sünnet* oyununda, Hokkabaz ve Yardak'ın, Karagöz'e söylediği sözler, ilençten çok, aşağılama ve küfür doludur. Örneğin;

HOKKABAZ- YARDAK- *Seni yidi utanmaz, arlanmaz, alçak, yuzsuz, sumuklu, mundar, edepsiz, kudurmuş, uyuz kerata, pezevenk deyyusu! Tu! Tu!*¹⁴

Bununla birlikte Hacivat'ın da yer yer bu aşağılamalar, ilençler konusunda Karagöz'den kalır yanı yoktur. O da Karagöz'e kızdığında bir çok olumsuz söz sıralayabilmektedir. Ve ikisinin çatışması oyun içinde de çoğu zaman hareketli noktalardan biridir. *Seni maymun seni!, Onu herkes bilir echel köpek!, A menhûs.. uğursuz, Behey ebleh! Budala, Seni musibet Çingene seni..* Hacivat'ın söylediği sözlerden bazılarıdır.

¹² Cevdet Kudret, *Karagöz*, C. 1, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1992, s. 83.

¹³ *age.*, C. 1, s. 150.

¹⁴ Kudret, *age.*, C. 3, s. 104- 105.

Yine Hacivat, kendi eşini övmek, Karagöz’ün eşini yermek için olumsuz sözler kullanmaktan çekinmez; *HACİVAT- İşvebâzım, nâzenînim, hamam bohçalarını hazırlar, tası tarağı toplar; senin o şırfıntı, yelloz, sümüklü, mendebur karın bohçaları ardlı önlü omuzuna alır, yola revân olur.*¹⁵

Yine Karagöz ve Hacivat’ın oyun içindeki çekişmeleri yer yer küfürlü sözlere kadar uzanır. *Aşçılık* oyununda;

“HACİVAT- Bunlara inandın mı zannettin, koca ahmak?

KARAGÖZ- Koca tokmak sensin, semerden bozma kaltak! (Hacivat’a tokat.)”¹⁶

“HACİVAT- A menhûs! Bunları lâkırdı diye mi söylüyorsun? Bunlar adeta saçma. Karşındakini hayvan mı sandın ? (Karagöz’e tokat atar)

KARAGÖZ- Afedersin, öyle sandım, koca eşek! (Hacivat’a tokat atar)”¹⁷

Tüm bu örneklere baktığımızda, Karagöz oyunlarındaki ilençlerin çoğu yerde halkın söyleyişinde de yer etmiş olan sitemler olduğunu görüyoruz. Fakat zaman zaman karşımıza çıkan, cinsel imalar ve küfürlü sözler, sitem etmekten çok, aşağılamak, yermek, küçük düşürmek, kızdırmak amacını da taşımaktadır. Bu durum kimi zaman rahatsızlık veren bir duygu yaratsa da, dönem için, oyunlarda komik öge olarak kullanılmıştır.

Ortaoyunu ve Metinlerinde Kullanılan Sitem Sözleri, Aşağılamalar ve Beddualar

Ortaoyunu’nda da tıpkı Karagöz’de olduğu gibi, oyun komiği Kavuklu’nun sözlerinde ve onunla atışan kimi tiplerin, bu tartışmalar sırasında söylediği sözlerde ilençleri, aşağılamaları görmekteyiz.

Yine tıpkı Karagöz’de olduğu gibi, *köpoğlu köpek, elinin körü* gibi çokça kullanılan aşağılamalar vardır. Ortaoyunu metinlerinde geçen; “*kör olası herif*”, “*Allah hepsinin belasını versin, erkek değil mi!*”, “*çenen tutulsun herif*”, “*mendebur herif*”, “*seni alçak köpek seni*”, “*kart karı*”, “*babaları başıma toplayacak*”, “*marsık senin anandır*”, “*horoz herif*” vb. sözlerin Karagöz’de kullanılan bir çok sitem ve aşağılama sözüyle aynı olduğu dikkat çekicidir.

Bunun yanında, oyun içinde bu sözleri kullanan kişilerin çoğunun kadın olması da dikkat çeken bir diğer konudur. Karagöz ile en çok benzedikleri özellik, Zenneler ile Kavuklu arasında geçen kimi zaman küfre varan konuşmalar, aşağılamalardır. Zenneler, Kavuklu ile çekişirken, kimi zaman da başka erkekler yüzünden kavga ederken, birbirlerine; şırfıntı vb. demekten çekinmezler.

¹⁵ Kudret, *age.*, C. 1, s. 68.

¹⁶ *age.*, s. 144.

¹⁷ *age.*, s. 146.

Bu kadınlar aynı zamanda mahalle ortasında kavga etmekten çekinmeyen, ağızları bozuk tiplerdir. Çeşme oyununda Kavuklu'nun karısının ve Pişekâr'ın kızının kavgaları Kavuklu'nun ve Pişekâr'ın da arasını bozar.

I. ZENNE- *Duydum! Kendimi de güç zabt ettim, az kaldı boğazına atılacaktım. Bunak herif, kızının rezaletlerini görmüyor da aleme iftiralar ediyor. Ben şimdi gider ona güzel bir ders veririm. (Pişekâr'ın yanına gider. II:Zenne'ye hitaben) Bana baksana a düttürü Leyla! Aleme iftira etmekten utan mıyor musun?*

II. ZENNE- *Aaa! Şu kart karının zoruna bak! Gelmiş bana çatıyor.*

I. ZENNE- *Bak şıllığa!*

II. ZENNE- *Şıllık sensin. Ağzını topla!*

I. ZENNE- *Toplamayacağım, ne olacakmış bakayım!*

PİŞEKÂR- *(Gelerek.) Haydi, def ol buradan! Yumurtada leke var, benim kızım da leke yok!*

KAVUKLU- *(Gelerek.) Lekelenmemiş yeri kalmamışta ondan.*

PİŞEKAR- *Hadi oradan, edepsiz! (Hepsi birbirleriyle kavga ederler.)”¹⁸*

Bunun yanında özellikle kayarto ve Kavuklu arasında sürekli bir çekişme ve bununla birlikte aşağılama vardır.

KAYARTO- *(İçeriden.) Aaa! İki gözü kör olası seni! Sen kelsen kelciler var, oraya gitsen e kafir! Burada işin ne?*

KAVUKLU- *Ulan, köpoğlu, sen de mi karışyorsun? İnşallah yerin dibine karışırın da, alem de senden kurtulur, kör fellah!*

KAYARTO- *Seni çenesi kısılasıca seni! Utanıp arlanmadan bir de buraya gelmiş, âlemin kapılarını çalıyor da kelci arıyor. Defol oradan! Alimallah kafana bir güğüm kaynar su dökersem o zaman aklın başına gelir. Defol buradan!”¹⁹*

Ve yine başka bir oyunda;

KAYARTO- *Bizim fikir, İsmail Efendi, bu evden gitmek.*

PİŞEKAR- *Yani, efendim, âhar bir mahalle mi nakil buyurulacak.?*

KAYARTO- *Öyle olacak, İsmail Efendi. Ferahi aydınlık bir yer istiyoruz.*

KAVUKLU- *Aaa! Sen öyle yerlerde değil, sen kendine göre bir yer bulmalısın.*

KAYARTO- *A! A! A! Ayol, orada bir şey hırlıyor. Köpek mi o, çocuklar?*

KAVUKLU- *Evet. Hem de çoban köpeği, hacı marsık!*

¹⁸ Cevdet Kudret, *Orta Oyunu I*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1994, s. 222.

¹⁹ *age.*, s. 301.

KAYARTO- *Marsık sensin iskele babası!*

KAVUKLU- *Safa geldin, kıçtan çarklı Eyüp vapuru!*

KAYARTO- *Alimallah, yanına gelirim görürsün Eyüp vapurunu.*

KAVUKLU- *Haydi oradan, koca marsık! Sen şöyle kömürlüğün bir kenarında sıranı bekle. Ulan, sen de kendini adam hesabına mı koyuyorsun, torluk kaçkını?*

KAYARTO- *Ay, küçük hanım, fena oluyorum! Ben bu köpeğin ulmasına dayanamayacağım, babalarım başıma üşüşecekler.*

I. ZENNE- *Aman, Bacı, senin de işin yok da, çirkefe taş mı attıyorsun!*

KAYARTO- *Aaa! Ayol, baksan a, insana ne söylüyor.*

KAVUKLU- *Ulan, köpoğlu, ben sana dokundum mu?*

KAYARTO- *Allah! Allah! Ayol, sen kuru fasulye misin?*

KAVUKLU- *Hayır, ayşekadınım.*

KAYARTO- *İlahi iki gözün kör olsun inşallah! Hiç erkekten Ayşe Kadın olur mu?*

KAVUKLU- *Çüş, sersem!*

KAYARTO- *“Çüş” diye senin babana derler. Ay, fena oluyorum! (Acayip şekiller alarak, sar’a tutmuş gibi sadâlar çıkararak, Kavuklu’nun üzerine hücum eder.)*

KAVUKLU- *İsmail, yetiş! Arap’ın babası tuttu. (Dükkândan fırlayarak kaçır.) İsmail, yetiş!’’²⁰*

Kadınlar ve erkekler arasında geçen bu çekişmelerden başka, yine Karagöz’de olduğu gibi diğer tipler ve Kavuklu arasında da bu tarz aşağılamalara, ahlara rastlıyoruz.

Özellikle Cüce ve Kavuklu arasında geçen atışmalar ise yer yer küfürlerin olduğu bir çekişmeye dönüşür.

CÜCE- *Yuuu! Enayi pilakisi. Netameli senin babandır, Kazdağlı!*

KAVUKLU- *Ulan, vay köpoğlu rezil!’²¹*

Bu örnek bile tüm o küfürlü sözler içinde en az aşağılama barındıran bir örnektir.

Bu inceleme çerçevesinde, Ortaoyunu’nda, Karagöz’deki gibi erotik / pornografik özelliklerin, söylemlerin öne çok çıkmadığı, göze çarpmadığı, bu tür söz gruplarının, söz oyunlarının daha az kullanıldığı görülüyor. Karagöz oyunlarında, küfürlerden ilençlere dikkat çekecek denli yoğun bir kullanım göze çarparken, Ortaoyunu’nda daha yüzeysel imalarla, daha “terbiyeli” sözlerle geçiştirilmiş gibidir. Bu durumun oluşmasında en büyük etkenin, Karagöz’ün bir gölge oyunu oluşu; Ortaoyunu’nun ise seyirciler karşısında oynanması

²⁰ Cevdet Kudret, *Ortaoyunu I*, Türkiye İş Bankası yayınları, Ankara 1973, s. 401.

²¹ *age.*, s. 114- 115.

gerçeğinin yarattığı sonuç olarak düşünülebilir. Yine de Ortaoyunu’nda, Acem, Külhanbeyi, Kayserili gibi tiplerin oldukça ağır küfürler ettikleri, çok kötü ilençlerde bulduklarını görebiliriz :

ACEM- *Hâlâ köpeh uşağı, şimdi deden gözünü s.kem haa!* (s.166)

KAYSERİLİ- *Sanga dirim, hey ağa, başıma musallat mı gelding? Cehennem olup gidinlik!* (s.168)

BÜYÜCÜ HOCA- *Vay, cahil ü cühelânın cehliyle tecâhül etmiş herif! “Hiddetimi topuğuma çıkarmadan şuradan def ol!” diyorum.* (s.195)

KAYSERİLİ- *İt oğlu itin sıfatını kim gördüki gardeşlik.* (s. 199)

Ortaoyunu’nda kullanılan bu ilenç sözleri, aşağılamalar tıpkı Karagöz oyunlarında olduğu gibi, halkın kızgınlığının, acısının oyun içinde biraz daha komikleştirilerek, abartılarak yansımadır. Günlük yaşamda kullanılan ve artık sıradanlaşan kimi sözlerin beddua etmekten çok, o anlık kızgınlığı dile getirmeyi amaçlayan sözler olduğu da görülmektedir.

Sonuç

Halkın seyirlik eğlence anlayışı içinde önemli bir yeri olan Karagöz ve Ortaoyunu metinleri, halkın kültürünü de, yaşam tarzını da yansıtan önemli bir yere sahiptir.

Acının yoğun yaşandığı, öfkenin acıyla bilendiği durumlarda insanın bir anlamda içini rahatlatmak için söylediği ilençler, ahlar, kimi zaman aşağılamaya varan sözcükler, bu iki gösteri alanında da, oyun yapısının bir etkisi olarak daha abartılı, süslenerek ve komedi öğeleriyle birleştirilerek kullanılmıştır.

Çoğu yerde bir söz komiği olarak karşımıza çıkan bu sözler, birebir halkın kullandığı ilençlerdir. *Gözün kör olsun, çenen kısılsın,....* gibi ilençler yaşanan sıkıntının karşı tarafta da yaşanması için Allah’tan dilenen sitem sözleridir.

Bununla birlikte bu iki türde, zaman zaman bu sözlerin aşağılama seviyesinin oldukça düştüğü, küfürlü sözlerin karşılıklı yarıştığı bir noktaya gelmiştir. Yine de tüm bunların içinde bu sözler eğlenceyi, komediyi yaratan, söz oyunlarına dayalı komik bir yan olarak kullanılmaktadır. Orada bir sitem, bir ah olmaktan çok komiklik yaratan temel öğeler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Kaynaklar

And, Metin, *Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu*, Türkiye İş Bankası yayınları, Ankara 1977.

Kagan, Moissej, *Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat*, Çev. A. Çalışlar, Altın Kitaplar, İstanbul 1982.

Kılıç, Çiğdem, *Geleneksel Türk Tiyatrosunda Zenneler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

Kudret, Cevdet, *Karagöz*, C. 1, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1992.

Kudret, Cevdet, *Karagöz*, C. 2, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1969.

Kudret, Cevdet, *Karagöz*, C. 3, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1992.

Kudret, Cevdet, *Orta Oyunu I*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1994.

Kudret, Cevdet, *Ortaoyunu I*, Türkiye İş Bankası yayınları, Ankara 1973.

Şener, Sevdâ, *Yaşamın Kırılma Noktasında Dram Sanatı*, Yapı Kredi Bankası yayınları, İstanbul 1997.